

חיילים יהודים בצבאות אירופה

העורכים:
ד"ר יהודה סלוצקי ושאל מרדכי קפלן

ד. לוי

יהודים בדיביזיה הליטאית ה-16 ב"צבא האדום" במלחה"ע ה-2

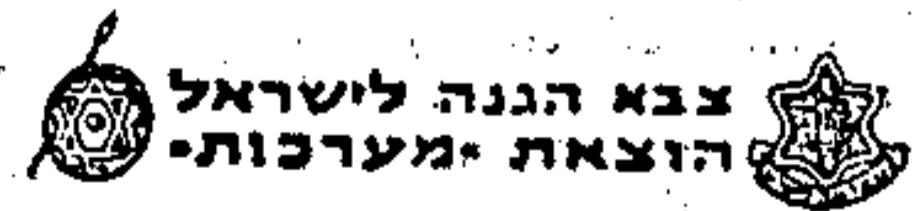
לאחר שנים רבות של שעבוד לממלכת-רוסיה היתה ליטא לרפובליקה עצמאית בין השנים 1918—1940. יהדותה בעלת-המסורת המפוארת, שהיתה סמל לשגשוג תרבותי-יהודי, נטתה באותן שנים לגלות יחס לויאלי ביותר למדינה ולמילוי כל חובות האזרח. כולל השירות הצבאי. מעיד על כך אף קיומו הפעיל של הארגון היהודי של ותיקי מלחמת העצמאות הליטאית, אשר מנה למעלה מאלף איש. מסיבות שונות, עם זאת, זעום היה מספרם של הקצינים היהודים בצבא הליטאי בין שתי מלחמות-העולם. גם ב-1940, עת הפכה ליטא לרפובליקה סוציאליסטית סובייטית, ווצבאה צורף לצבא האדום, לא נשתנה המצב בתחום זה. לכה, אולי ממנינים של מדריכים פוליטיים יהודים אחדים.

פליטים יהודים מליטא בברית-המועצות

הרפובליקה הליטאית, כמו אזוריה המערביים האחרים של ברית-המועצות, חשה לראשונה ובאופן ממשי את אימי פלישת הצבא הגרמני ב-22 ביוני 1941. כבר בימים הראשונים לפלישה מלאו הדרכים המוליכות מזרחה, אל עבר הגבול הסובייטי הישן, נחשול אדיר של רבבות גברים, נשים וטף, שנעו ברכב וברגל, נחשול שלא נעצר גם מחמת הפצצותיהם החוזרות-ונשנות של המפציצים מנמיכי-הטוס, ואף לא מאימת וכדוריהן של כנופיות פאשיסטיות מקומיות שצצו מתוך המחתרת, תוך כדי האנדרלמוסיה ששררה ב"צבא האדום" הנסוג בלא-סדר. המון רב זה של פליטים, רובו היה יהודים, מכל השכבות והמעמדות, אלה מהם שנותרו בחיים הצליחו לאחר תלאות הדרך להצות את הגבול (לא אבלי קשיים) והמשיכו מזרחה, לתוככי רוסיה.

וכך, איפוא, נוצרו ריכוזי פליטים מליטא וממחוזות מערביים אחרים בסביבות הערים איבאנוב, יארוסלאוול, גורקי וערים אחרות, אולם רבים מהם, יהודים ולא-יהודים כאחת, אשר כשלו נוכח קשיי-ההסתגלות לעבודה שלא הורגלו לה ולאקלים החורפי הקשה החלו נודדים דרומה, מגמת פניהם היתה טאשקנט, עיר הלחם.

1968

תקופת ההתארגנות והתכנון — דצמבר 1941 — פברואר 1943. בה קרמה הדיביזיה עור וגידים, וחיליה עברו את שלבי האימונים והתרגול, תוך דגש מיוחד על ההסברה הפוליטית. בסוף תקופה זו הועברה הדיביזיה אל פלך טולה, והשתלבה בקורס השני בחזית בריאנסק, עד למצודה הראשון לקרהאש.

תקופת הקרבות בחזית המרכז והחזית הביילורוסית — פברואר-יוני 1944. הדיביזיה עברה אז, תוך קרבות עזים, ועקובים-מדם ואבידות קשות, מרחק של כ-2,500 ק"מ, עד הגיעה אל גבולותיה המדיניים של ליטא. בקרבות אלה חושלה מבחינת כושר לחימה וכוח הסבל, רכשה נסיון צבאי וזכתה להישגים ניכרים ולהצטיינות בקרבות השונים. בתקופה זו התבלטו בה מספר קצינים מוכשרים ולוחמים אמיצים, ביניהם יהודים רבים.

תקופת הקרבות בליטא ובלטביה — יולי 1944 — מאי 1945. לדיביזיה, שהגיעה לליטא לאחר שוילנה וקובנה כבר שוחררו על-ידי הצבא האדום, נועד התפקיד לסיים את שחרור ליטא ולמגר את ריכוזי האויב על אדמת לטביה. במשימתה זו כבשה את קלייפדה, עיר-נמל בחוף הים הבלטי, כיבוש שסימל את סיום שחרור הרפובליקה הליטאית על-ידי הדיביזיה הלאומית שלה. אחר-כך נכנסה בטכס מפואר ורב-רושם לעיר בירתה העתיקה של ליטא, היא וילנה.

ההרכב הלאומי והיחסים הבין-לאומיים בדיביזיה

בעת הקמתה של הדיביזיה, הקו המנחה בגיוס האנשים לשורותיה היה מילוי של התקן במידה מכסימלית בליטאים, או באזרחים שהוגדרו או הוכרזו לצורך זה כליטאים — היינו, יהודי ליטא, רוסים מליטא או ממוצא ליטאי, וכיוצא בהם. מחקר המנסה להתחקות על הרכבה הלאומי של הדיביזיה, נתקל בקשיים עצומים כי הפרסומים הסובייטיים הרשמיים מגבילים עד למינימום את הנתונים המספריים הנוגעים ליחידות הסובייטיות שלקחו חלק במלחמת-העולם השנייה, ובפרט באשר ליחידות לאומיות, שכל פירוט של הרכבן היה מוכיח את בינלאומיותן. בין שרידי הדיביזיה מקובלת הדעה, כי היהודים היוו בה רוב מוחלט, עד שהיו אף מכנים אותה בשם „הדיביזיה היהודית“.

האומדנה הנראית לנו, כקרובה למציאות, לאחר מאמצי-השנאה שונים, היא: ליטאים — 25%—35% (ביניהם 5%—10% ליטאים מבריה"מ); יהודים — 45%—55%; רוסים ואחרים — 10%—20%.

מספרים אלה ניתן לעמוד מיד על שתי תופעות:

1. רוב חיילי הדיביזיה הליטאית היו אזרחי ליטא לשעבר;
2. מבחינה מספרית מוחלטת תפסו היהודים מקום ראשון בתוך חטיבת אזרחי ליטא, ומבחינת מספרם היחסי — את המקום הראשון בין שלוש הקבוצות הלאומיות העיקריות שבדיביזיה.

בעלת האקלים החם, הסמוכה לגבול הפרסי, (אשר דרכו ניתן היה, לפי השמועה, להעפיל לארץ-ישראל). אחרים ניסו לשנות את אורח-חיהם על-ידי נסיונות לפנות ל„וויאנקומאטים“ (לשכות-הגיוס) המקומיים, כדי להתגייס לשורות הצבא האדום. אולם נסיונות אלה נדחו ברובם, באדיבות אך בתוקף, על-ידי השלטונות הרוסיים, בטענה כי טרם ניתן הצו לגיוס אוכלוסי המערב, ועליהם להזדיין בסבלנות, ועד אז — להמשיך לעבוד במקומותיהם ולסייע בעבודתם למאמץ המלחמתי נגד האויב המשותף.

הקמת הדיביזיה הליטאית וגיוס כוח-האדם

חברי ממשלת הרפובליקה הליטאית הסובייטית והוועד המרכזי של המפלגה הקומוניסטית הליטאית, אשר נמצאו בתוך נחשול הפליטים, החלו מתארגנים מחדש (בחזית „ממשלה גולה“) על אדמת ברית-המועצות בסיוע ממשלתה, ומכינים תכניות לטוות ארוך לארגון אזרחיהם. מטרתם היתה משולשת: הכנת קאדרים מינהליים לקראת יום שובו של „הצבא האדום“ לליטא והתחדשותה כרפובליקה סובייטית; ניצול יעיל של משאבי כוח-האדם של הפליטים; ומתן הוכחה חותכת. לעיני דעת-הקהל בעולם החופשי, לשאיפת העם הליטאי לקשור את גורלו בגורל עמי בריה"מ.

ב-17.12.41 הוכרז רשמית על הקמת יחידה לאומית ליטאית בממדי דיביזיה. בסיסה המנהלי והטקטי נקבע בבאלאכנה, סמוך לעיר גורקי שעל הוולגה. מראשית 1942 ריכזו נציגי הממשלה הליטאית הגולה לבאלאכנה, פליטים מליטא, והללו נקלטו, מויינו ושובצו ליחידות השונות של הדיביזיה, אשר גרעינה הפיקודי הורכב משרדי הצבא הליטאי העצמאי וכן מקצינים ליטאים-סובייטיים או רוסים. לדיביזיה גוייסו, נוסף לפליטים הליטאים, גם אזרחים סובייטיים אשר מוצאם ליטאי, ולו רחוק, וכן יהודי ליטא כולם, כולל בני איזור וילנה, ולבסוף — עם הצטמצמות המשאבים הליטאיים — אף טירונים רוסים.

תולדות הדיביזיה

הדיביזיה, אשר כונתה רשמית בשם „דיביזיית-הקלעים הלאומית הליטאית מס' 16“ היוותה מבחינת המבנה „דיביזיית חי"ר מוגברת של הצבא האדום בעת מלחמה“. עם זאת הושם בה דגש מיוחד, הן במעמד והן בהיקף, על אותן המחלקות שנועדו לטפח את המגמה הפוליטית-חינוכית ועמה — את התודעה הלאומית-ליטאית בתוך מכלול העמים הסובייטיים; בעיקר — המחלקות הפוליטיות השונות, וכן מחלקות ביון, קומנדו (ה„דיברסאנטים“) ועוד.

לפי תקנה המלא מנתה הדיביזיה כ-12 אלף איש, אך מספרם הריאלי של חייליה נע לפי כמות התגבורות שהוזרמו אליה.

את תולדות הדיביזיה בשנות המלחמה ניתן לחלק לשלוש תקופות:

הרכבה הלאומי המיוחד של הדיביזיה הליטאית והעמדה שתפסו החיילים היהודים בתוכה, גרמו בדרך הטבע לכך כי החיוניות הלאומית העממית, האופיינית לכל יהודי ליטא — אשר הוכחה אמנם בהלם זמני עקב פרוץ המלחמה ומהתפתחות המאורעות שלפניה — מצאה לה כאן אפיקים שונים לביטוי עצמי. אכן, ביטוי זה צומצם עקב ההגבלות הנובעות מאופיו של המשטר ברוסיה ויחסו ללאומיות היהודית, ובשל המסגרת הצבאית בשעת המלחמה.

מתוך עיון ראשוני בחומר העדויות ובמקורות האחרים המצויים בידינו, מצטיירת שורת תופעות הקשורות בהווי היהודי בדיביזיה הליטאית:

1. כשהגיעו לבאלאכנה המתגיסים היהודים, לאחר מסעות ארוכים מקצווי בריה"מ, ציפתה להם כאן הפתעה נעימה. כל איש מהם מצא בה בן-עיר, ידיד או קרוב, או אף שאר-בשר קרוב ביותר. הרושם הראשון — נאמר באחת העדויות — היה "כאילו הגענו לעיירה יהודית טיפוסית בליטא". מובן שהמלים הראשונות שהחליפו הטירונים עם ה"ותיקים" במקום, תוך התחבקות והתנשקות ספונטאניים, נאמרו בלשון בה רגילים היו לשוחח ביניהם כל ימיהם — היינו, באידיש.

בלשון זו אף קלחו השיחות בענייני דיומא בתוך יחידות אשר היו רובן ככולן, יהודיות. בלשון זו השיחו את לבם זה עם זה חיילים יהודים על יצועם בקסרקטין, עת התעורר הצורך לחלוק זכרונות על הבית והמשפחה, אשר במרחקים. לשון זו שימשה גם לא-פעם לשון ויכוחים בעידנא-דרייתחא בין חיילים לקציניהם היהודים, ובינם לבין עצמם. בלשון זו המתיקו סוד רומנטי חיילים וחיילות יהודים אשר נפגשו באקראי בדיביזיה. בלשון זו אף הרגיעו רופאים ואחיות יהודים את הפצועים, שהובאו לבתי-החולים בעת הקרבות.

והוא הדין בשירה היהודית, שהיתה עולה ומתנגנת בשבתם בחפירות או על-יד המדורה. לא-פעם צעדו הטורים לפי לחנו של שיר יהודי שהותאם לקצב ההליכה, כשה"זאפּוּאַלֶה" (הסוליסט) היהודי משמיעו לפקודת "שירו שיר", והחבריה הצועדים בסך מהרים-מחזיקים אחריו, ואילו, לעתים, משהודמנו יחדיו בתפקידי שמירה או בירכתי המחנה שנים-שלושה חברים-לשעבר בתנועת-נוער, שרים היו אף שיר עברי.

וכדרכם של יהודים המזדמנים בצוותא צצו וצמחו גם כאן בדיחות, שעניינן המאורעות האקטואליים והבעיות המנסרות בחלל עולמם.

כך, למשל, נקוטה היתה בפייהם הסיסמה (ספק בצחוק, ספק ברצינות), ובפרט לפני הקרבות, "היטן די קוטנע", אשר משמעותה: "הישאר בריא ושלם"; ואם נפצע חייל פצע קל בלבד, מיד באה הסברה: "אכן, זו יריה של גרמני מכה, ודאי ממחור מַמְל" (הקרוב לליטא)...

בין החיילים היהודים לא מעטים היו המושכים בעט-סופרים, באידיש או בעברית, אך לא רבים הצליחו להעלות על הכתב את קורותיהם, אם בתיאור המאורעות בראשי פרקים, בצירוף ציון שמות הנופלים ותאריכי נפילתם, ואם בצורת יומן אישי

הנפגעים היהודים, שהוצאו מן התקן וחוסר רזרבות לגיוס שוטף של טירונים יהודים — השתנו היחסים המספריים במרוצת הזמן עד שנראה כי בתקופה האחרונה הפרופורציה היתה הפוכה; דהיינו: כמות החיילים היהודים פחתה, ובסוף המלחמה הגיעו ל-20% לערך מכלל כוח-האדם בה. עם זאת מעניין לציין את חלוקתם של היהודים בין יחידות שונות. כך, למשל, היוו היהודים כ-80% בשירות הרפואי; כ-50% בשירותי האספקה; כ-25% במחלקה הפוליטית. כן היו יחידות קרביות של חיל רגלים, המורכבות רובן ככולן מיהודים (למשל, פלוגה 6 בחטיבה 167), ואילו ביחידות התותחנים היוו הליטאים רוב. גורמים מסויימים השפיעו, שאחת משלוש הפלוגות בכל גדוד שבדיביזיה תהיה על טהרת חיילים רוסים.

באשר ליחסים בין היהודים לשתי הקבוצות הלאומיות האחרות — ניתן לומר כי אלה נקבעו בעיקר על-ידי הגורמים הבאים:

1. מרבית היהודים ידעו, פחות או יותר, את לשונותיהן של שתי הקבוצות הלאומיות האחרות (רוסית וליטאית);

2. בין הליטאים בלט האלמנט בעל ההכרה המפלגתית, ולו מידה מסויימת של סולידריות בין-לאומית, שגובשה משך שנות עבודה מחתרתית בצוותא עם עמיתיהם היהודים, או במשך ישיבה משותפת בבתי-הכלא. יתר הליטאים — שנקלעו לבריית-המועצות באקראי או בעל-כורחם — חששו לעורם, ופחדו לקום בפרהסיה נגד חבריהם-לנשק היהודים.

3. עובדת קיומם של שלושה לאומים בדיביזיה העסיקה מאוד את הנהגתה הפוליטית של הדיביזיה, אשר לא חסכה מאמצים וניהלה באופן שיטתי ומתמיד פעולה חינוכית מוגברת, והעלתה על-גס את אחוות-הלוחמים והוקיעה נסיון כלשהו לפגוע במאן-דהוא במישור הלאומי.

4. משך כל תקופת קיומה של הדיביזיה, הוכיחו החיילים היהודים את נאמנותם על-ידי הצטיינותם בקרבות ומילאו משימותיהם במסירות ואף בקרבנות רבים, עד כדי כך שיוקרתם כלוחמים טובים היתה רבה. הדיביזיה הליטאית לא סיפקה עילה לטענות ולרינונים כי "היהודים, נלחמים" בטאשקנט.

5. החלק היהודי, אשר בלט בכמותו המספרית, הצטיין גם בסולידריות פנימית, שהוגברה על-ידי עובדת קיומן של "קבוצות ראשוניות" בלתי-רשמיות, כגון: קרבה משפחתית, עבר חברתי משותף (בתנועות-נוער ובארגונים אחרים) וקרבה מקומית-לשעבר (של בני אותה עיירה עצמה). מכאן נבעה גם הרגשת ביטחון רב יותר, יחסית.

הודות לגורמים אלה ואחרים — היה מצבם החברתי של החיילים היהודים בין החיילים הליטאים מכאן והרוסים מכאן — משביע-רצון, מלבד תקריות בודדות, ואף הן ברובן על רקע אישי או של רקע של מתח בין פלוגות (בעיות הידועות בכל צבא ובכל מקום); זכו החיילים היהודים ליחס של שוויון. יתר-על-כן — כמותם וריכוזם איפשרו להם אף ליהנות מזכויות בלתי-כתובות, שאך מעטות מהן, בהיקף קטן הרבה יותר, נתאפשרו ליהודים ביחידותיו האחרות של הצבא הסובייטי.

(בעברית). יצירות שירה ופרוזה, אשר חלקן נשתמר, נמצאות בידינו; ויש להניח כי עוד תתגלגנה יצירות נוספות באידיש ובעברית, של חיילי הדיביוזה מתקופה זו. תופעה המונית של כתיבה באידיש, שהקיפה את מרבית החיילים היהודים, היא כתיבת המכתבים. מיחידה ליחידה, מן הצבא לנמצאים בעורף, ואף לח"ל. פעילות אחרונה זו זכתה לעידוד מצד הנהגת הדיביוזה, עידוד שמניעיו היו תעמולתיים, ונושאו המרכזיים היו: תיאור המעמסה הרובצת על בריה"מ במלחמתה בפאשיזם העולמי, וחלקם של היהודים במלחמת-קודש זו; תזכורת לדעת-הקהל במדינות בעלות-הברית על הצורך הרחוק, בפתיחת חזית שניה.

חיילי הדיביוזה שימשו איפוא, גם מכשיר פוליטי לתקשורת עם דעת-הקהל בעולם, והפכו ל"מוסד לחיפוש קרובים" של יהודי ליטא באשר הם.

הסולידריות היהודית לא זו בלבד שמצאה ביטוייה ביחסים ובעזרה ההדדית בין בני עיירה מסויימת, או בין בני אותה משפחה (וידועים מקרים של 4-5 אחים בדיביוזה, או של אבות עם בניהם), אלא היתה אף בין יהודים באשר הם יהודים. כך, הודות לאהדה עמוקה ולחיפוי ממשי מצד חיילים יהודיים, ובניהם חילוניים בדעותיהם — ניתנה אפשרות לחיילים שומרי-מצוות להתפלל במניין ולהימנע מאכילת טריפה.

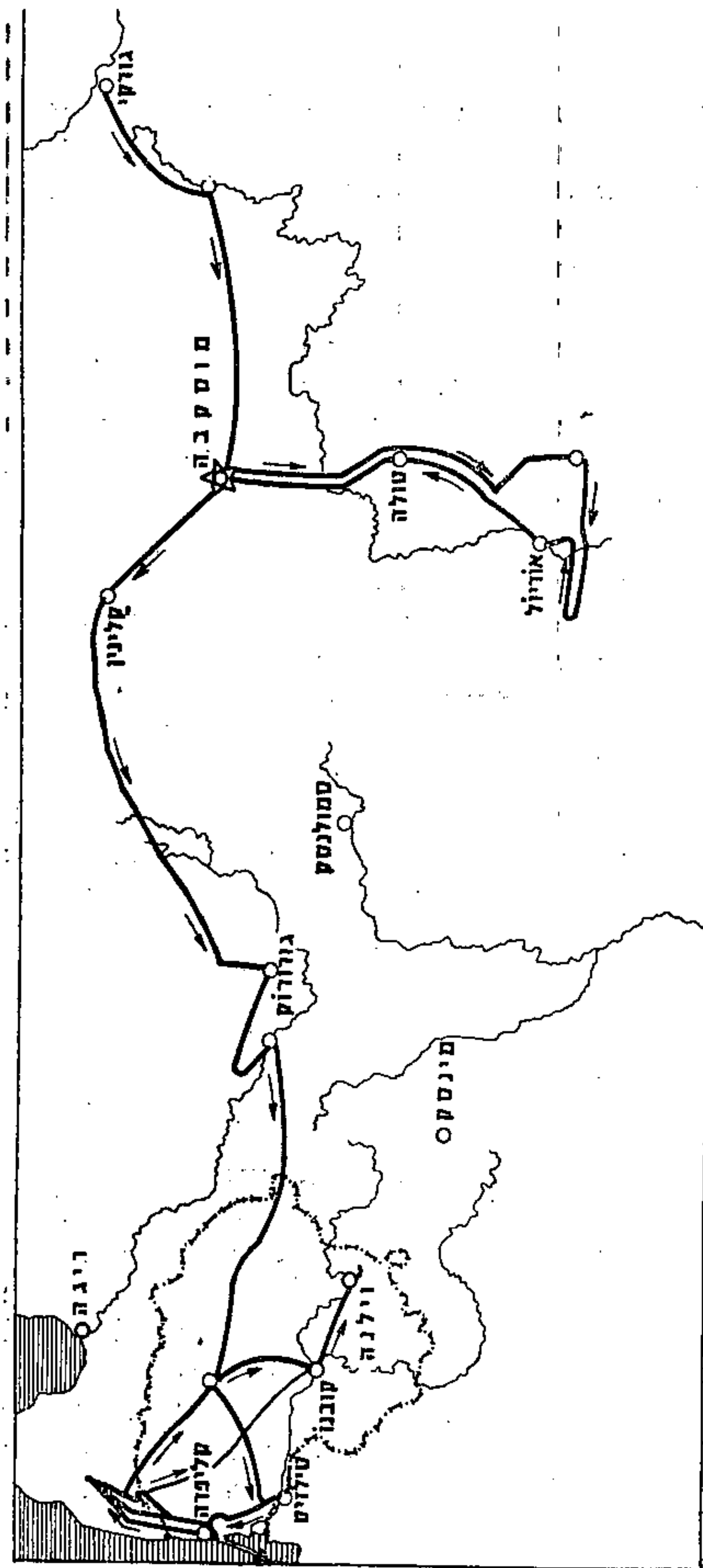
הסולידריות היהודית הבלתי-כתובה באה לידי ביטוי ראוי לציון נוסף, המתייחס לשואה הכללית של יהדות ליטא, כל שמועה או רסיסידיעה משם (מן "האדמה הכבושה"), חישמלו והרעידו את לבות כל החיילים בלא הבדל דרגה ומעמד (לרבות את חברי המפלגה הקומוניסטית). בנקודה זו — היו כולם אחים לאסון משותף, שממדין טרם הובררו, אך הכל חשו בו, משהגיעו לליטא ונוכחו לדעת, כי השואה גדולה שבעתים מאשר שיערה. הסיק חלקם מסקנה מעשית: נקמה ברוצחים המקומיים, הליטאים, מבצע שהצריך ארגון חשאי ומסירות-נפש. חלק אחר הרחיק לכת: "בנקמה גרידא לא סגי" טענו. "אין לנו חלק ונחלה בעם הליטאי אשר בתוכו ישבנו ותחת דגלו לחמנו, ועל-כן — עליה לארץ-ישראל בכל הדרכים". גם לכך תרמו חיילי הדיביוזה וקציניה היהודים, ועוד יוספר על-כך בהרחבה בבוא העת.

חלקם של היהודים בדיביוזה הליטאית

למרות שהמסורת הצבאית לא היתה מפותחת בין יהודי ליטא, הגיעו החיילים היהודיים בדיביוזה הליטאית להישגים בולטים, הן במילוי תפקידים אחראיים והן בגילויי-גבורה. יש להזכיר שישנם יהודים אשר הוציאו לפועל מעשים המעשים והשמות דלהלן הם אך חלק ממה שפורסם, עלידי מקורות טובי-יטיים, המשתדלים בדרך כלל לשוות לדיביוזה אופי ליטאי מובהק.

בפיקוד

שרידי הקורפוס הטריטוריאלי ה-29 היוו את גרעין הדיביוזה הליטאית בעת הקמתה. מספר ניכר של קצינים ליטאים בכירים, שלא נפסלו מבחינה פוליטית,

דרכה של הדיביוזה הליטאית 16 מגדוח הוולגה עד שפת הים הבלטי

757

155

שובצו מיד לתפקידים אחראיים ולעמדות רמות בדיביזיה; ואילו בדרגות הבינוניות והנמוכות הורגש מחסור בכוח-אדם מאומן לתפקידי קצונה ומש"קים. אז נשלחו מאות חיילים לבתי-ספר צבאיים, וביניהם יהודים רבים, אשר היוו חלק ניכר בהרכב הדיביזיה. עם שובם של אלה ליחידותיהם, הגיע מספר הקצינים והסמלים היהודים למאות. ב-1943-1944 מוצאים אנו כבר שורה ארוכה של קצינים יהודים קרביים, המתקדמים בדרגותיהם, קפיטנים ומיורים, המפקדים בקרב על פלוגות וגדודים, ואם ביחידות קרביות (תחום שהיה "חדש" ליהדות ליטא ונתון להתחרות וחסימה מסויימת על-ידי קצינים ליטאים ותיקים), הגיעו היהודים להישגים נכבדים, לא-כל-שכן שזכו להישגים ניכרים ביחידות מקצועיות.

כך מוצאים אנו בשירות הרפואי 80% יהודים — החל בנהג ובסניטר הקרבי, וכלה במפקד-השירות — סגן אלוף א. קושנר, ואחריו — סא"ל מיכאלישוק. כמתורגמן ראשי של הדיביזיה התמנה העו"ד ז. נביאז'סקי, וכן שימשו יהודים מתורגמים בארבעת הפולקים. אחד הקצינים האחראיים לתעמולה הגרמנית בשדה-הקרב היה עו"ד ה. רולניק.

יהודים רבים נמצאו בתפקידים מנהליים בשירותי האספקה והאפסנאות; רובם היו אנשים בגיל-העמידה או בעלי-כושר קרבי לקוי, אך עם זאת — חרוצים ומסורים בתפקידם.

תפקיד נכבד מאוד מילאו היהודים בתחום הפעולה הפוליטית-חינוכית, ומהם שימשו קומיסארים ("ממלאי-מקום המפקד לעניינים פוליטיים") בגדודים שונים. מובן מאליו הוא הדבר, כי כמעט שאינם ידועים מקרים של נפילת יהודים בשבי. יתר על-כן: השנאה לאויב הנאצי, אשר טבועה היתה בעמקי נשמתם של החיילים היהודים, וגברה שבעתיים לשמע' בשורות-האויב מן השטחים הכבושים — קיבלה ביטוי מוחשי ביותר בדרך של נקמה אישית באויב הגרמני בו נפגשו עתה אנשיה בשדה-הקרב.

לא בכדי כותב קצין יהודי מיחידת מרגמות לאחיו בארץ-ישראל באותם ימים: "עם כל פגז שאני מטיל לעבר האויב, אני זועק: זה לנקמת דם-אבי, זה לנקמת דם אמי ואחותי שרצחתם!"...

ארוכה היא רשימת היהודים בדיביזיה, וארוכה גם — רשימת החללים היהודים שנפלו — בייחוד בקרבות אלכסייבקה.

ברשימת גיבורי הדיביזיה בולטים מאות שמות יהודיים, המוכיחים על גבורה שגילו משדות אוריוול ועד גדות הים הבלטי.

רב-סמל פיש וסמל שניידר התקיפו וחיסלו יחדיו סוללת-תותחים גרמנית (בקרבות על נהר דוביס בליטא, אוקטובר 1944), ואילו בתותח שנותר, שללם מן האויב, הפגיווהו בעת נסיגתו;

עמדתו של הטוראי לונין הוקפה (בקרבות על נהר ניאמן בשלהי 1944), על-ידי 5 גרמנים אשר הצליחו לפגוע במקלען העמדה הסמוכה. לונין זינק לעמדה ההיא, ובמקלע המיותם חיסל את חמשת הנאצים מוכי-התמהון;

סמל מרגוליס התפרץ למחפורות של האויב (בקרבות על נהר דוביס בליטא;

אוקטובר 1944), וברימונייד שיתק את החיילים הגרמנים שבקירבתו; קשרית סימה קליין המשיכה בתפקידה על-ידי מכשיר הקשר, גם לאחר שבניין המטה שהורעש התמוטט ונחרב; תותחן כץ, אשר נפצע פצע-מוות, הספיק לפני מותו להשמיד שני טנקים של האויב.

טוראי לויין חדר (בקרבות על-ידי אוריוול, חורף 1943) לקווי האויב, הלם על ראשו של זקיף גרמני והביאו בזחילה למטה-יחידתו כ"לשון".

ארבעה מבין חיילי הדיביזיה זכו בתואר הרם ביותר של "גיבור ברית-המועצות", ואלה שמותיהם:

טוראי ברוך צינדל — כנר-תותח. גם לאחר שנפצע, סירב לנטוש את העמדה, ולאחר יריות אחדות הצליח לחסל טנק נוסף מטיפוס "טיגר". נספה מפגיעת פגז באותו קרב.

רב-טוראי גרשון אוז'שפאליס וסמל-בכיר קלמן שור — תותחנים בפולק 249, נותרו בעת הקרבות על-ידי תותח בודד, מוקפים גרמנים, שהמטירו עליהם אש במשך שתי יממות בלי הפוגה, משאלו הפגזים, ירו ברוביהם עד הכדור האחרון, ולבסוף היו מטילים בהם רימונים; רק אחרי 48 שעות חולצו מכיתור האויב.

סא"ל וולף וילנסקי — מפקד הגדוד השני בחטיבה 249, מן הקצינים היהודים הראשונים של הדיביזיה. הצטיין בשורה ארוכה של קרבות, כמפקד וטכסיסן מוכשר וכלוחם עשוי ללא-חת. הוא חדר בראש יחידה משולבת לעורף האויב, גרם לו אבידות כבדות מאוד, והדף תגבורת שערכה התקפת-נגד. עוד לפני-כן נענד סא"ל וולף וילנסקי בשני עיטורי "הדגל האדום", עיטור על שם אלכסנדר נייבסקי, עיטור "מלחמת-המולדת" מדרגה ראשונה ו"הכוכב האדום".

גורל השרידים

כאמור, נותרו בדיביזיה עם סיום המלחמה, כ-20% יהודים בלבד. רבים מהם זכו ליטול חלק במצעד הניצחון דרך כפרץ ליטא ועיירותיה עד בואם לשערי וילנה; מקום שם נתקבלו בכבוד ובתפארת — כיאות למנצחים.

כשסביבם היתמות והשכול, התפוררו הלוחמים היהודים שהשתחררו מן הדיביזיה על-פני ארץ ליטא לחפש את קברות יקיריהם, בעוד חבריהם-לנשק הליטאים שבים ברובם למשפחותיהם ובתיהם.

לכל החיילים הותיקים, כולל היהודים שבהם, היו סיכויים מצויינים לתפוס עמדות בכירות בצבא הקבע, בתעשייה, במקצועות החופשיים ובמנגנון הממלכתי, לאחר המלחמה. חיילים יהודים רבים שנשארו בצבא, עלו בתפקידיהם, ועד לדרגת אלוף-משנה הגיעו.

ברם, על-אף כל אלה, "בערה האדמה" תחת רגליהם של רבים, והם נסחפו בזרם ההעפלה ארצה, כשחבריהם מסייעים לכך, בחסות מדיהם, מהיותם אמונים על תרבות ישראל ודוברי-עברית מנעוריהם, התמזגו עד מהרה בחברה הישראלית.

מואיסיס א. — אחד האישים הפעילים בקרב יהדות יוון בימינו. עורך-דין במקצועו. תקופה ממושכת שימש כנציג מדינת ישראל ביוון. כתב את הפרק „יהודים בצבא יוון“ בספרנו.

פון וייזל זאב, ד"ר — נולד ב-1896 בווינה. במלחמת העולם הראשונה התנדב לחיל-התותחנים האוסטרי. נלחם בחזיתות בגליציה ובאיטליה. עם גמר המלחמה השתתף ביסוד ארגון הגנה יהודית בווינה והיה פעיל בעבודה ציונית. עם תום לימודיו בווינה כרופא עלה-ארצה. ביוני 1922 היה מפקד אחד הקורסים הראשונים למפקדים ב„הגנה“ בתל-יוסף, (1924). עם פרוץ מלחמת השחרור התנדב לחיל-התותחנים בצה"ל. עיבד את ההיסטוריה של חיל-התותחנים הישראלי במלחמת השחרור. כתב את הפרק על „יהודים בצבא הקיסרות האוסטרית-הונגרית“.

ליון דב — נולד בקובנה (ליטא) בשנת 1925. היה חבר „השומר הצעיר“ והמחתרת החלוצית בגטו, ואחר הצטרף לפרטיזנים. אחר המלחמה השתתף בציד משתפי-הפעולה עם הנאצים. העפיל בשנת 1945 והצטרף לקיבוץ בית-זרע. מוסמך הפקולטה למדעי החברה בירושלים. כן למד במכון לעבודה סוציאלית. חיבר, עם ד"ר א. צ. בראון, את הספר „תולדותיה של מחתרת“. כן פרסם מאמרים על יהודים במסגרות צבאיות במלחה"ע ה-2. מאז 1958 עוסק במחקר במכון ליהדות זמננו באוניברסיטה העברית. כיום מנהל יחידת מחקר וסטטיסטיקה בעיריית ירושלים. כתב את הפרק „יהודים בדיביזיה הליטאית בצבא האדום במלחה"ע ה-2“ בספרנו.

מילאנו איתאל, ד"ר — נולד ברומא בשנת 1907. דוקטור למדעי כלכלה ולמשפטים. עלה ארצה ב-1939. בזמן לימודיו באוניברסיטה עסק בהיסטוריה של יהודי איטליה. במרוצת השנים הקדיש לנושא זה זמן ועבודה רבים. חיבר: „היסטוריה של יהודי איטליה במזרח הקרוב“, „היסטוריה של היהודים באיטליה“, „היסטוריה של גיטו רומא“, „ביבליוגרפיה של כתבי ההיסטוריה על היהודים באיטליה“ וכן את הפרק „אנשי צבא יהודים באיטליה“ בספרנו.